

Mondhatja-e azt a gép, hogy én vagyok?

(Az én a digitális világban)

A nyugati civilizáció három tényezőnek köszönheti sikereit: a szekularizációnak (állam és vallás szétválásának), a racionális gondolkodásnak (mely megteremtette a modern tudományokat) és az individualizációnak, az egyén előtérbe állításának (mely a krisztusi gondolat következménye). Az ázsiai civilizációkra történelmileg ezek egyike sem jellemző. Mai felzárkózásuk, sikereik nagyrészt annak függvényei, hogy mennyire teszik magukévá e három elvet.

A hinduk szerint csak a Legfelső Létező, Brahman mondhatja azt, hogy én vagyok. Univerzális énünk nem perszonalizálódik, nem individualizálódik, változatlan, mindenki azonos és halhatatlan. Anélkül van bennünk, hogy elszakadna az egésztől, részekre oszlana. (A kereszténység szentlélek-fogalmához hasonlatosan.)

Individuális vagy személyes énünk ezzel szemben halandó és különféle részekből áll, egy állandó változásnak kitett, esetlegesen összeálló kompozitum. Halálunkkor ugyanúgy elemekre bomlik, mint fizikai porhüvelyünk. (Ezek az elemek aztán más élőlények lelkében jelennek meg újra. Ezt nevezi a hinduizmus lélekvándorlásnak, szemben annak téves európai interpretálásával; a lélek nem „egy az egyben” költözik át egy másik élőlénybe.) Ha meg tudunk szabadulni személyiségünktől, lemondani mindarról, amik vagyunk, még életünkben azonosulunk istennel, halhatatlanná válunk. (A hinduizmus és a buddhizmus között ebben nagy a hasonlóság).¹ Márai visszaemlékezéseiben többször is hangsúlyozza a személyiség fontosságát a nyugati civilizációban, és – mint írja – nem szeretné, ha lelke feloldódna a Nirvánában, a nagy semmiben. A kereszténység kevesebb is beéri, az üdvözüléshez bűneinkről is elég lemondani. Mi ragaszkodunk személyiségünkhöz, énünket még a túlvilágra is átvisszük, evilági egyéniségünkben élünk tovább.

A kvantummechanika nem csak az anyagi részecskéket, a szubjektumot is új megvilágításba helyezte. Az új tudományág sokat emlegetett csodái során kiderült, hogy a szubatomi részecskék helyzete és impulzusa nem független a megfigyelő személyétől. Ahogy **Heisenberg** mondta, kvantumszinten az objektum és szubjektum szétválaszthatatlanul összekapcsolódik.² A filozófia már korábban is állított hasonlókat. Berkeley úgy vélte, hogy csak az én létezik, a külvilág annak része, abban táru fel. Jóval később Schrödinger ezt már sokkal elfogadhatóbban fogalmazta meg: az a

¹ Lásd erről: Bujti Ferenc: Az emberré vált ember.

² Heisenberg: A rész és az egész.

legnagyobb probléma, hogy nem tudunk egy olyan világgépet felvázolni, amiben az elménk ne lenne benne, illetve amit ne az állítana elő – így tehát a kettő nem választható el egymástól és nem állítható szembe egymással.

Az informatikát támogató mai filozófiák már inkább a szubjektum visszaszorítására, feldarabolására törekszenek és a gépi kreatúrákat is szubjektív tulajdonságokkal akarják ellátni.

Gotthard **Günther** a kiberfilozófia megalapítójának tekintik.³ Szerinte a szubjektumot túl sok olyan tulajdonsággal ruháztuk fel, ami nem csak őt, az élő gondolkodót jellemzi. A kognitív

tulajdonságok (megismerés, tanulás, gondolkodás), az analitikus képességek a számítógépek sajátjai is, ezekben le is kövözik az embert. A nagy probléma az érzések, érzelmek, a képzelet és az öntudat. David Gelertner, neves amerikai kompjütertudós találó megállapítása szerint (amit már idéztem ebben a rovatban) nincs narancslé narancs nélkül. Azaz, a test nélkülözhetetlen az érzelmi-tudati funkciók meglétéhez.⁴ Douglas Hofstadter, a számítástechnika másik nagy amerikai tudósa az intelligenciát úgy határozza meg, hogy annak részei az utóbb említett tulajdonságok is.⁵ Ennélfogva szerinte a mesterséges intelligencia kifejezés téves, csupán okos számítógépekről beszélhetünk. De van egy új fejlemény, ami előrelépést jelenthet. A biorobotika *biológiai hardverrel* látja el a robotokat. Ezek az eszközök már éreznek vágyat, éhséget, szomjúságot, dühöt. Ez még nem öntudat, de már afelé haladunk.⁶

Miközben Ray Kurzweil, a mesterséges intelligencia pápája szingularitásról, emberi és gépi intelligencia két-három évtizeden belüli összeolvadásáról beszél, Günther éles ontológiai, azaz lételméleti különbséget tesz az evolúció szülöttei és az ember által feltételezeten, majdan a jövőben létrehozott élet, tudat és öntudat között. Azt a mondatát olvasva, hogy „a lélek metafizikus fogalma nem egyeztethető össze az automata elméletével” megnyugvással tölt el; mégsem akarja összemosni az emberi szubjektumot a gépivel (ha egyáltalán az lehetséges). Majd hozzát teszi: „Azt feltételezni, hogy egy automata, amely képes lesz velünk azonos szinten logikai problémák megoldására, egyúttal elmerül az abszolút szubjektum misztériumába is, abszurd, ha ugyan nem blaszfémia.”

Ugyanakkor Günther sutba vágja az arisztotelészi kétértékű (vagy-vagy) logikán alapuló ontológiai rendszert, a két és félezer éves nyugati bölcséletet és tudományt, melynek magva az objektív és szubjektív megkülönböztetése. Hatalmas logikai apparátussal igyekszik bizonyítani, hogy e megkülönböztetés téves, az általában vett szubjektum további elemekre hasítható. Valójában demisztifikálja, deszakralizálja a szubjektív fogalmát; széttrancsírozza, részekre bontja. Az egyéni szubjektum mellett bevezeti az általános szubjektív fogalmát, mely „ontológiailag fel van osztva a szubjektum-centrumok [egyének] sokasága között”. Tehát

³ Günther: Cyberphilosophy.

⁴ Kiss Károly: Apokalipszis 2.0.

⁵ Ugyanott.

⁶ Der Spiegel 19/2016, Gespräch mit Thomas Metzinger.

eredetüket tekintve ő nem mossa össze az emberi és a gépi intelligenciát, de el akarja fogadtatni, hogy az utóbbit is tekintsük szubjektumnak. Logikai rendszerében megjelenik a talán, az is-is.

Elhűlve bámulom, ahogy unokám a Wii nevezetű kompjúteres játékot játssza. A játék „nyíltvégű”, minden „húzásnál”, mozdulatnál új fordulatot vesz és máshogy végződik. Felszólít, hogy válasszak: mi akarsz lenni? Ez nem olyan, mint a régimódi társasjáték, ahol piros, kék, vagy zöld bábút választottak. Lehetek gyerek, felnőtt, kopasz nagypapa. A kompjúteres játékok lehetőséget adnak arra, hogy tetszés szerinti tulajdonságokkal rendelkező „ént” állítsak ki magam helyett. A facebookon 60 féle avatár közül választhatok, ennyi féle személyiség mögé bújhatok. Egy EU által finanszírozott tudományos programnak az a témája, hogy hogyan vihetjük át személyiségünket egy avatárba. – Nem lesz ebből baj? – kérdi önkéntelenül is az ember. Van, aki gondtalanul legyint: eddig az internettől féltettük a gyerekeket, korábban a tévétől, a filmekről, még korábban a regényektől. Sőt, Platon már az írást is kárhoztatta, amiért az „legyengíti a gondolkodásunkat” és nem alkalmas a bölcsesség továbbadására”.

Mindegyik médium hat a személyiségre, kisebb-nagyobb változásokat okoz benne. De itt jóval többről van szó. Az elképzelt személyhez hozzájön az elképzelt (szinte az igazival összetéveszhető) valóság, a *virtual reality*. Az idén már lehet kapni a VR-szemüvegeket, ezek által a legkülönbélebb helyzetekbe pozicionálhatjuk magunkat: reneszánsz várúrként tekinthetünk környezetemre, vagy belülről nézhetem az emberi test, a vérkeringés működését.⁷ Ezek egyformán lehetnek a pszichoterápia vagy a tudat manipulációjának eszközei. Éntudatunk aszerint változhat, hogy mennyire azonosulunk avatárunkkal. Thomas Metzinger német filozófus szerint a VR-ban való elmélyülés „deperszonalizációs” zavarokat okozhat; olyan érzést, hogy nem a tulajdon testünk a valódi, hogy mi maguk is automaták vagyunk, vagy pedig mindezt álmodjuk.⁸ Azt az érzést kelti, hogy van egy testünk, melyet birtokolunk és irányítunk. Végül is e technika megváltoztatja viszonyulásunkat saját magunkhoz. Mert nem az vagyok, aki, hanem aki szeretnék lenni. Mivel agyunk folyamatosan igényli a megnyugtató visszaigazolásokat arról, hogy létezőnk és jól vagyunk, körülöttünk „minden OK” – ezek már Karl Friston brit tudós fejtegetései, aki szerint az élet és az öntudat nem más, mint önbeteljesítő prófécia – , ezek a VR-technikák pont kapóra jönnek, kielégíthetjük velük

⁷⁷ A VR hedszetek előállításában a Facebook Oculus, a Sony, a Samsung és a tajvani HTC vezet. A VR játékok és filmek készítésében természetesen California áll az élen. A VR hedszetek vásárlásában viszont Kína vezet; elsősorban az ingatlanforgalmazók alkalmazzák (nem kell „helybe menni”), de egyéb iparágakban is. (The Economist, October 15th 2016.)

⁸ Der Spiegel 19/2016.

agyunk önmegerősítő, önigazoló igényeit. (Ez ahhoz hasonlatos, ahogy a mániákus twitterezők és fészbukozók „posztolnak”, életük minden tapasztalatáról és pillanatáról nyomot akarnak hagyni.) A helyzetet bonyolítja, hogy a valóság digitális eszközök nélkül is virtuális, hiszen ugyanazt mindenki másképpen látja, agyunk egy sajátos, ránk jellemző leképzését adja a valóságnak.

A témának etikai vonzatai is vannak. El kell-e ismerni az emberek jogát ahhoz, hogy saját avatárjuk legyen? Életben maradhat-e avatárunk halálunk után? Segít-e az életben maradt avatár feldolgozni a gyászt a hátramaradottaknak? És számba kell venni a fiatalok avatár-függőségének szociálpszichológiai költségeit is. És mindez párosul a gépi intelligenciával, melynek szintén személyiséget tulajdonítunk. Miközben az én fogalmát kiterjesztjük a gépre, saját énünket elgépiesítjük.

A Spiegel 2016/19. számában Thomas Metzingerrel készült interjú így fejeződik be: a legfontosabb kérdés az, hogy melyik tudatállapotomban, milyen énként szeretnék meghalni. De számít ez egyáltalán? Végül is csak bizony, *por és homu vogymuk*.

Kiss Károly
közgazdász és társadalomkutató

(Megjelent a Magyar Nemzet 2016. november 12-i számában, kissé rövidebben, források és illusztrációk nélkül)

Források:

Buji Ferenc: Az emberré vált ember. „Igen” Katolikus Kulturális Egyesület, 1999.

Günther, Gotthard: Cyberphylosophy. BCL-reports. 2004, web.

Heisenberg, Werner: A rész és az egész. Gondolat, 1975.

Kiss Károly: Apokalipszis 2.0. [a mesterséges intelligenciáról]
http://kisskaroly.x3.hu/publicisztika/apokalipszis_2_web.pdf

Kurzweil, Ray: A szingularitás küszöbén. Ad Astra 2013, web.

Metzinger, Thomas: Wer, ich? Spiegel Gespräch. Der Spiegel 19/2016.

The Economist October 15th 2016. Insanely virtual.

melléklet →→→→

Életlen (*fuzzy*) logika

- **Többértékű logika:** *diszkrét* értékek (ún. élek)
- Végállapota: *megszámlálhatatlan végtelen értékű* logika →
- **Fuzzy logika:** *infinitezimális* változás, folytonosság
 - A fuzzy logika is a 0 és az 1 közé helyezi el az igazságértékeket, de nem látja el azokat *határozott* értékkel – meghagyja bizonytalannak, homályosnak.
 - Az *értékek átmenete folyamatos és észrevétlen*.
 - A fuzzy logika nem tagadja a *bivalenciát* – csupán a *multivalencia* ritka szélső értékének tekinti.
 - Felismerése szintén nem új keletű:

11

Pl.: Többértékű logika – \mathcal{L}_5

- A „**legigazabb**” = 0 (!)
- A „**leghamisabb**” = 1 (!)

\supset	0	1	2	3	4	\sim
0	0	1	2	3	4	4
1	0	0	1	2	3	3
2	0	0	0	1	2	2
3	0	0	0	0	1	1
4	0	0	0	0	0	0

8

Forrás: internet